

Hızla değişen dünyada iktisat

Herkesi saygıyla selamlıyorum. Benden önce konuşan değerli arkadaşlarıma sunumları için teşekkür ediyorum.

Bugün hızla değişen dünyada iktisat üzerine bir pencere açmak istiyorum. Baştan şunu açıkça söyleyeyim: Ben bir iktisatçı değilim, bu alanda kendimi yetkin de görmüyorum. Size anlatacaklarım, iş hayatında ve siyasette edindiğim deneyimden ve okuduklarımdan çıkardığım düşünceler. İktisadın bütününü bu sürede anlatmak elbette mümkün değil. Birkaç temel başlığa dokunacağım. Amacım akademik bir sunum yapmak değil, birlikte tartışmaya bir başlangıç sunmak.

İktisat: gereksinimler ve kıt kaynaklar

Efendim, iktisat, bilindiği üzere, sınırsız gereksinimler karşısında kıt kaynakların nasıl kullanılacağını; toplumun gereksinmelerine göre neyin, nasıl üretileceğini ve nasıl paylaşılacağını inceleyen bir daldır.

Tartışma daha bu tanımda başlıyor... İnsanın gereksinimleri gerçekten sınırsız mı? Hepimiz okulda bunu böyle öğrendik. Ama tersini söyleyenler de var ve onları ciddiye almak lazım. Onlara göre temel gereksinimlerimiz basit: Nefes almak için hava, su, gıda. Gerisini biz kendimiz yaratıyoruz; pazarlamayla, reklamla, çoğu zaman gereksiz yere... Açıkçası ben de bu görüşe biraz yakınım.

Bir şeyi de baştan söyleyeyim: Bu sunumda finansmana girmiyoruz. Finansman, iktisadın pek çok alt dalından yalnızca biridir. Oysa televizyonu açsak, gazeteye baksak, iktisat diye hep finansman konuşuluyor: Repolar, tahviller, faizler, fonlar... Bunlar iktisadı içinden çıkılmaz hale getiriyor, pek çok sahtekârlığa da kapı açıyor.

Şimdi basite indirgeyelim. Ekranda gördüğünüz ekmeği düşünün. Buğdaydan elde edilen un, bir fırın ve ustanın emeği... Bunları bir araya getiriyor, ekmeği üretiyoruz. Sonra bu üretimden doğan geliri paylaşıyoruz. Emekçinin ücreti de ailenin sofrası da bu ilişkinin içinde.

Ben meseleye soldan, emekten yana bakan biri olarak bakıyorum. Şimdiden söyleyeyim: Konuşmamın sonunda, iktisat politikaları üzerinde sürekli çalışacak bir kurul kurulmasını önereceğim.

Atölyeden fabrikaya

Şimdi son iki yüz yılda üretimde neler değiştiğine bakalım. Teknolojiden çok, üretimin yönteminden söz ediyorum.

Hepimizin bildiği gibi, toplumlar önce avcıydı. Binlerce yıl sonra yerleşik düzene geçtiler, topraktan ürün almaya başladılar. Ürünler uzun süre atölyelerde, kol emeğiyle yapıldı. İki yüz küsur yıl önce buhardan güç elde edilince makineler gelişti. Toprağın ve emeğin yanına makine gücü katıldı. Buna sanayi devrimi diyoruz. Üretim biçimi değişince yeni bir yaşam biçimi, yeni bir dünya ortaya çıktı.

Tarımda toprağa sahip olanla toprağı işleyen aynı konumda değildi. Fabrikada da makineye sahip olanla makinenin başında çalışan farklı konumdaydı. İşçi emeğini veriyor, ücretini alıyordu. Yatırım ve işin düzeni konusunda işçinin hiçbir söz hakkı yoktu; bütün kararları işletme sahibi veriyordu. Ücret, çalışma süresi ve çalışma koşulları bu düzenle önem kazandı.

Montaj hattı işi parçalara ayırdı

Bu düzen yirminci yüzyılın başında montaj hattıyla başka bir evreye geçti. Ford'un hareketli montaj hattı 1913'te devreye girdi; Fordist üretim denen sistem doğdu.

İşçi artık oturup her şeyi kendisi yapmıyor, kendi kararını vermiyordu. Önünden akan bantta bir parçayı takıyor, bir vidayı sıkıyordu. Çoğu zaman ne ürettiğini bile bilmeden... İşin temposunu, hattın düzenini yönetim belirliyordu. Çalışanın yaptığı iş ile ürünün bütünü arasında neredeyse hiçbir ilişki kalmadı.

Bu tarih bize şunu gösteriyor: Yeni makine, insanların çalışma düzenini de değiştiriyor. İşin nasıl bölüneceği, kararı kimin vereceği yeniden belirleniyor. Dolayısıyla değişimi anlamak için hem araca hem insanın işteki yerine bakmalıyız.

Bilgi ağlarla dolaşıma girdi

Şimdi fabrikadan bilgiye geçelim. Bilgisayarlar ve internet, bilgiyle yaptığımız işleri değiştirdi. Bilgiyi saklamak, uzaktaki birine ulaştırmak, birlikte kullanmak için yeni olanaklar doğdu. Sayfaları birbirine bağlayan sistem, Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde, CERN'de, araştırmacılar bilgi paylaşsın diye geliştirildi.

Sonra her şey değişti... Alışveriş yöntemlerimiz, reklam yöntemlerimiz... İnsanlar işlerini uzaktan yapabilir hale geldi; pandemiyle bu daha da yaygınlaştı.

Şimdi yapay zekâ bu çizgiye yepyeni bir halka ekliyor. Buhar makinesiyle başlayan yol, yapay zekâya geldi. Sanayi devrimi toplumu nasıl değiştirdiyse, yapay zekânın da bizi nereye götüreceğini şimdiden irdelememiz gerekiyor.

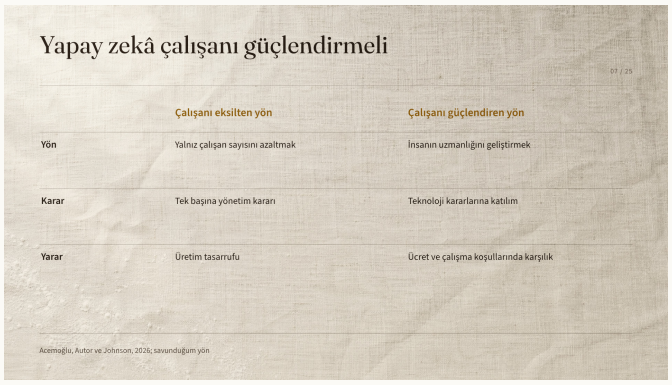

Teknoloji işin içeriğini değiştirir

İktisadi açıdan ilk değişim, aynı emekle ne kadar iş yapabildiğimizdir. Makine, üretimi artırma olanağı yaratıyor. Ama değişen yalnız üretim miktarı değil; çalışanın yaptığı işin içeriği de değişiyor.

Bir örnek vereyim. Bir işyerine yeni bir yazılım alındığını düşünelim. Daha önce uzun süren bir görevi artık çok daha kısa sürede yapıyoruz. Üretim artıyor, o işe harcanan zaman azalıyor. Dolayısıyla makineye yapılan yatırımla insanın öğrenmesini birlikte düşünmeliyiz.

Bir de bu aracın kimin elinde olduğu çok önemli... Yeni teknolojiye hâkim olan, dünyada da hâkim güç oluyor.

Yapay zekâ çalışanı güçlendirmeli

Yapay zekânın önümüzdeki dönemde ne kadar rol alacağı büyük bir tartışma konusu. Bana göre bu tartışmanın temelinde şu var: Yapay zekâ yazı hazırlamakta, bilgi aramakta, bir soruna çözüm bulmakta kullanılabiliyor. Bazı görevleri devralabiliyor. Çalışanın daha iyi iş yapmasına da yardım edebiliyor.

Bir çalışan düşünün. Yıllar içinde bir işi öğrenmiş. Nerede hata çıkacağını biliyor. Tüketicinin ne istediğini anlıyor. Yeni yazılım onun bu bilgisini kullanmasına yardım ederse, çalışan daha yararlı işler yapar, çok daha isabetli ürünler çıkar. Yönetim aynı yazılımı yalnız çalışan sayısını azaltmak için kullanırsa, bambaşka bir sonuç ortaya çıkar.

Dolayısıyla teknolojinin nasıl kullanılacağına ilişkin karar çok önemlidir. Daron Acemoğlu ve çalışma arkadaşları, insanın uzmanlığını geliştiren bir yön öneriyor; çalışanların teknoloji kararlarına katılmasını istiyorlar. Açık söyleyeyim, Acemoğlu'nun önceki görüşlerini pek benimsemedim. Ama bu noktada önerisine aynen katılıyorum. İnsan yeni bir şey öğrensin, işini daha iyi yapsın; bunun karşılığını ücretinde, çalışma koşullarında görsün.

Slayt 8 / 25

Üretimin kaynakları ve gelirleri

Şimdi üretim faktörlerine bakalım. Bir mal ya da hizmeti üretmek için hangi kaynakları kullanıyoruz? Emek, insanın bedensel ve zihinsel çalışmasıdır. Toprak ve doğal kaynaklar; araziyi, suyu, madenleri kapsar. Fiziksel sermaye; makine, bina ve araçlardır. Girişimcilik ise bu kaynakları örgütlemek, karar almak ve belirsizliği üstlenmektir. Burada bir ayrımı koruyalım: Fırın üretim aracıdır; fırını almak için kullanılan para ise finansman aracıdır.

Ders kitaplarında emeğin karşısına ücret, toprağın karşısına rant, sermayenin karşısına faiz, girişimciliğin karşısına kâr yazılır. Ama bu eşleştirmeyi iktisat üzerine konuşan herkes kabul etmez.

Slayt 9 / 25

Toprak, emek ve sermayeye üç bakış

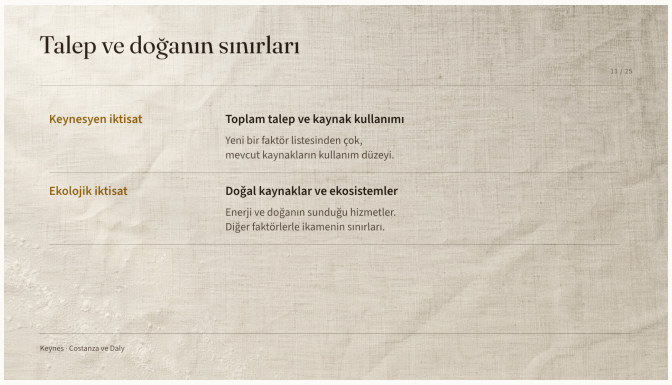
Kısaca bakalım. Fizyokratlar toprağı ve tarımı merkeze koyar. Smith ve Ricardo'nun klasik iktisadı, gelirin ücret, rant ve kâr olarak nasıl bölüşüldüğünü sorar. Marksist iktisatta sermaye bir toplumsal üretim ilişkisidir; kârın kaynağı da artık değerdir.

Slayt 10 / 25

Girdiler ve yenilik

Neoklasik iktisat emeği, sermayeyi ve doğal kaynakları üretim girdisi olarak ele alır. Schumpeter'e göre girişimci, yeni ürünle, yeni yöntemle yenilik yapar; kârı da bu yeniliğin karşılığıdır.

Slayt 11 / 25

Talep ve doğanın sınırları

Keynes, talep yetersizse insanların işsiz, üretim olanaklarının boşta kalabileceğini gösterir. Ekolojik iktisat ise bize doğanın sınırlarını hatırlatır.

Kaynaklardan mülkiyete ve bölüşüme

Bütün bu görüşlerden sonra üç soruyu birbirine bağlayalım. Birincisi, üretime hangi kaynaklar katkı sağlıyor? İkincisi, bu kaynakları kim kontrol ediyor; üretim ve yatırım kararını kim veriyor? Üçüncüsü, ortaya çıkan gelirden kim ne kadar pay alıyor?

Benim üzerinde durduğum, üretimi artırırken onu yapan insanın payını ve kararlardaki yerini güçlendirmektir. İktisat dendiğinde bizim siyasetimizin odaklanacağı temel nokta budur. Tekrar ediyorum: Üretim artarken emeğin payı ne olacak? Kararların içindeki yeri nerede olacak?

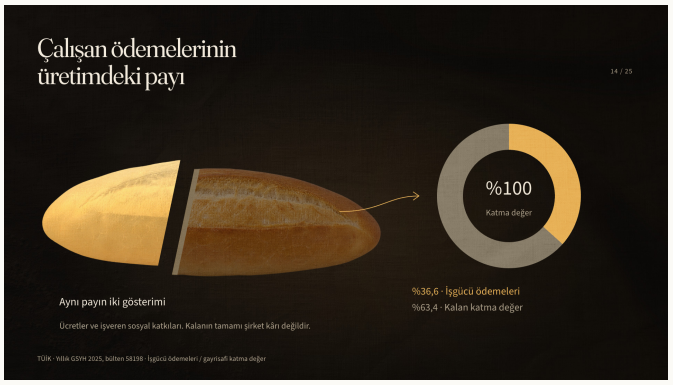
Slayt 13 / 25

Ekmek büyürken üretenin payı

Bunu en başta söylediğimiz ekmek üzerinden düşünelim. Ülkenin ürettiği değeri bir ekmek gibi ele alalım. Daha iyi makinelerle, daha iyi bilgiyle daha çok ekmek yapıyoruz. Bu iyi bir şey. Sonra ekmeği paylaşıyoruz. İşte iktisadi tartışmanın siyasi tarafı burada başlıyor.

Fırında çalışan kişi daha çok ekmek çıkarıyor, işletmenin kazancı artıyor. Ama çalışanın sofrasına aynı miktarda ekmek gidiyorsa, onun sorusu açıktır: Benim emeğimle artan kazançtan bana ne düşüyor? Daha açık söyleyeyim: Bu ülkede ekonominin büyüdüğünü hepimiz görüyoruz. Ama o büyümeden bana ne düşüyor kardeşim? Bana düşen pay geleceğimi iyiye götürmüyorsa, o büyümeden bana ne?!

Bizim amacımız, ekmeği büyütürken onu yapanın payını da büyütmektir. Toplumun her bireyi çalışarak insanca yaşamalı, çocuğuna iyi bir gelecek hazırlayabilmeli. Bunu yapabileceğimize toplumu ikna ettiğimiz zaman, toplum da bizim görüşlerimize yönelecektir.

Slayt 14 / 25

Çalışan ödemelerinin üretimdeki payı

Önce Türkiye'de çalışanlara yapılan ödemelere bakalım. Türkiye İstatistik Kurumu, ücretleri ve işverenin sosyal katkılarını birlikte gösteriyor. Bunların üretimde yaratılan değerdeki payı, 2025 yılında yüzde otuz altı virgül altı. Yani üretilen değerin yarısından azı çalışanlara ayrılıyor... Aslan payı oraya gitmiyor!

Bu sayıya, çalışanın aldığı parayla ne yapabildiğini de sorarak bakalım. Buradan çıkan siyasi soru açık: Çalışanların payını nasıl artıracağız? Bir işçi sabah işe gidiyor, makinesini çalıştırıyor, ürününü çıkarıyor. Onun hayatı da üretimdeki gelişmeyle birlikte iyileşmelidir. Emeğin değerini yalnız teşekkür ederek teslim edemeyiz. Ücretinde, güvencesinde, çalışma koşullarında göstermeliyiz.

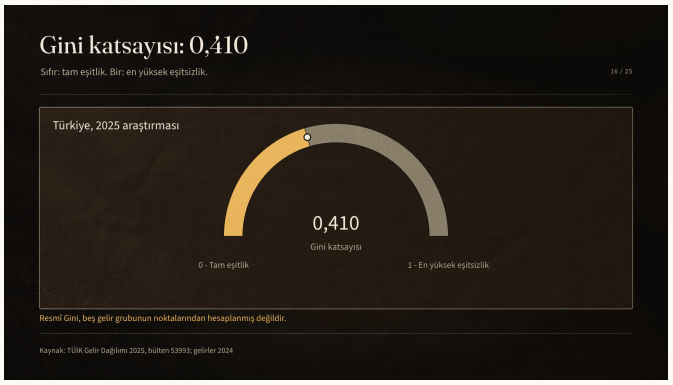

Slayt 15 / 25

Eşit nüfus, farklı gelir payları

Şimdi evlere giren gelire bakalım. Ekranda iki eşit büyüklükte insan grubu var: En düşük gelirli beşte bir ve en yüksek gelirli beşte bir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun araştırmasına göre, 2024 gelirlerinde düşük gelirli grubun payı yüzde altı virgül dört. Yüksek gelirli grubun payı yüzde kırk sekiz.

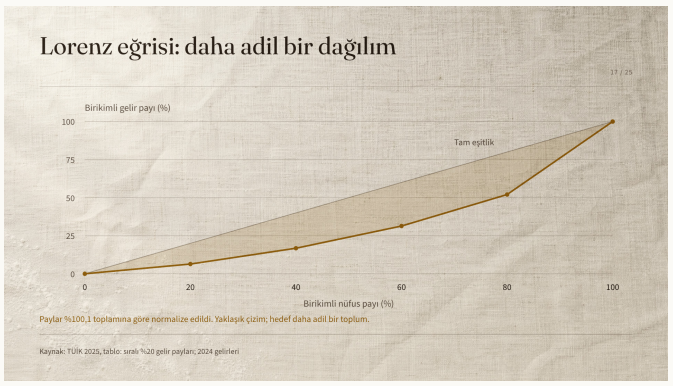
Aynı sayıda insan, gelirden çok farklı paylar alıyor. Bu fark evlerde neye karşılık geliyor? Çocuğun eğitimine, ailenin beslenmesine, hastalandığında alacağı hizmete... Bir anne babanın çocuğuna sunabildiği olanakları düşünün. Bir emeklinin ay sonunu nasıl getirdiğini düşünün. Bölüşümü konuşurken baktığımız hayatlar bunlar.

Slayt 16 / 25

Gini katsayısı: 0,410

Gelir dağılımının ne kadar eşitsiz olduğunu görmek için iktisatta iki ölçü kullanılır. Birincisi Gini katsayısı. Sıfıra yaklaştıkça dağılım daha eşit, bire yaklaştıkça daha eşitsiz oluyor. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2025 araştırmasında, 2024 gelirlerine göre katsayı sıfır virgül dört yüz on.

Slayt 17 / 25

Lorenz eğrisi: daha adil bir dağılım

İkincisi Lorenz eğrisi. Yatay eksende insanları düşük gelirden yüksek gelire doğru sıralıyoruz. Dikey eksende, bu insanların toplam gelirden aldığı payı biriktirerek gösteriyoruz. Herkes eşit gelir alsaydı, çizgi köşegenin üzerinde olurdu. Bizim eğrimiz bunun çok altında kalıyor. Bu, yayımlanan beş gelir grubundan çizilmiş yaklaşık bir gösterim. Ama gelir dağılımımızın ne kadar adaletsiz olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Gini katsayısının sıfır olduğu bir ülke dünyada yoktur. Ama bizim sıkıntımız şu: Katsayı bir dönem sıfır virgül otuzlu düzeylere inmişti. Sonra yeniden yükselmeye başladı. Bunun sebebi, iktidarın uyguladığı politikalardır. Özetle söyleyeyim: Zengin daha zengin, fakir daha fakir oldu. Orta sınıfı da yok ettiler! Elimizdeki iktisadi veriler bunu açıkça gösteriyor.

Slayt 18 / 25

Bölüşümün kuralları emekten yana

Efendim, bir işyerinde herkes ücret masasına aynı güçle oturmuyor. Emekçi tek başına işini kaybetmekten korkuyor. İşveren yatırımın, makinenin, yazılımın kullanımına karar veriyor. İşçiler birlikte hareket ettiğinde ise ücret ve çalışma koşullarında daha güçlü söz söyleyebiliyor.

Devletin koyduğu kurallar da paylaşımı değiştiriyor. Vergiyi kimden topladığı, parayı nereye harcadığı, emekçinin örgütlenmesini nasıl koruduğu son derece önemli.

Benim savunduğum, devletin gücünün emekçiden ve geniş halk kesimlerinden yana kullanılmasıdır. Bunun için elimizde birbirini tamamlayan araçlar var. Nedir bunlar? Birincisi adil vergi. İkincisi, çalışanın yönetime katılması ve kârdan pay alması. Üçüncüsü, kamu kaynağının topluma yaraması.

Adil vergi: gelir, servet ve miras

Önce vergiden başlayalım. Vergi deyince yalnız gelir vergisini düşünmeyin. Servet vergisini ve miras vergisini de birlikte düşünmeliyiz. Ücretinden vergi ödeyen işçinin yüküne bakalım. Birikmiş büyük varlıkları ödeme gücüne göre ele alalım. Mirasla sonraki kuşağa geçen büyük varlıkların katkısını da düşünelim.

Bizim savunduğumuz, yüksek kazancın ve büyük servetin kamu giderlerine daha fazla katkı yapmasıdır. Küçük birikimi olan kesimlerin durumu gözetilmeli. Büyük servetin nasıl değerleneceği açık kurallara bağlanmalı. Toplumu altüst etmeyelim, makul oranlarla hareket edelim. Toplum, kimin neye göre vergi ödediğini net bilmeli.

Thomas Piketty son yıllarda çok önem kazanan bir Fransız iktisatçı; ona son dönemin Marx'ı diyenler bile var. Piketty ve arkadaşları gelir, servet ve miras vergilerini birlikte ele alıyor. Bizim yapmamız gereken, bu yaklaşımı Türkiye için somutlaştırıp topluma önermektir.

Vergi toplayan devlet, topluma hesabını da vermeli. Şeffaflık olmazsa iktisatta bütün yönümüzü kaybederiz. Bugün gündemdeki fon meselesine bakın... Şeffaflık olmadığı için büyük bir krize dönüştü.

Devlet, toplanan vergiyle hangi ihtiyaçların karşılandığını açıkça göstermeli. Sayın Genel Başkanımız Kemal Kılıçdaroğlu'nun sık sık söylediği gibi, çocuklar okula aç gidiyor. Bütçe, hiçbir çocuk okuluna aç gitmeyecek biçimde ayarlanmalıdır! Vergide adalet ile kamu hizmetinin yararını birbirine bağlamalıyız.

Yönetime katılım ve kârdan pay

İkinci araç, çalışanın yönetime katılması ve kârdan pay almasıdır. İşyerine yeni bir yazılım alınırken, onu kullanacak insan kararın içinde yer alsın. Çünkü işin nerede aksadığını en iyi o bilir. Yeni düzenin iş yükünü nasıl değiştireceğini onunla birlikte kararlaştıralım. Sendikalar ve birlikte ücret pazarlığı hakkı bu yüzden önemlidir. Çalışan, kârın paylaşıldığı masada da yer alabilsin.

Yeni teknolojiyle aynı sürede daha çok iş yapıldığını düşünelim. Çalışanın ücretini yükseltmek, kârdan pay vermek değerlendireceğimiz yollar arasındadır. Çalışan yeni bir iş öğrenirken ücretini almaya devam etmeli; eğitim işin bir parçası sayılmalı. Bir çalışan yeni bir yazılımı ya da yeni bir makineyi öğrenmek için akşamlarını harcıyorsa, bunun yükünü konuşmamız lazım. Öğrenmeyi çalışma saatinin içine alalım. Çalışan, ailesine ayıracağı zamanı kaybetmesin.

Slayt 21 / 25

Kamu kaynağı topluma yarasın

Üçüncü araç, kamu kaynağının topluma yaramasıdır. Devlet, topladığı vergiyi ve elindeki üretim gücünü toplum için kullansın. Çocuğun eğitimine, hastanın sağlığına, çalışanın öğrenmesine bütçeden kaynak ayıralım. Ayrılan kaynağı bütçede açıkça görelim. Yolsuzluğa, rüşvete, israfa karşı denetim ve gerekli bütün önlemler alınsın. Kamu kaynağının nereye gittiği açık olmalı.

Ben eğitime daha fazla pay verilmesini savunuyorum; hepimizin de öyle düşündüğünden eminim. Son açıklanan bütçede en büyük payın eğitime ayrıldığını, bütçeyi açıklayanlar büyük bir iftiharla söylediler. Ama bugüne kadar bu yeterli olmadı. Umarım ileriki yıllarda daha da artar.

Slayt 22 / 25

Kamu kaynağının karşılığı

Devlet bir işletmeye destek verdiğinde, toplumun parasını kullanıyor. Karşılığında toplum için bir yarar istemeliyiz: Yatırım yapılsın, nitelikli iş yaratılsın, çalışan eğitim alsın, üretimdeki gelişme çalışanın kazancına yansısın. Koşulları açıklayalım, sonucunu izleyelim.

Kamu kaynağını korumak için üretim varlıklarına da bakalım. Özelleştirmeler uzun zamandan beri çok yanlış yapıldı. Şiddetle itiraz ettiğim özelleştirmeler var. Örneğin Tüpraş... Tüpraş niye özelleştirildi? Para kazanan bir kamu işletmesiydi! Bana göre bunun açıklaması, bir grubu zengin etmek için iktidarın yaptığı hareketlerdir.

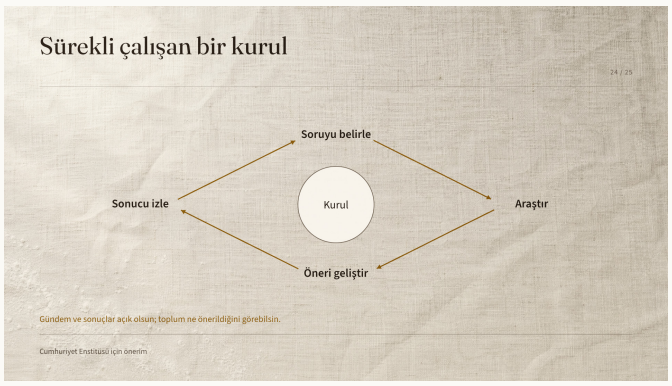

Slayt 23 / 25

İktisadi politikalar kurulu

Konuşmamın başında söylemiştim, sonunda bir önerim olacak diye. Önerim şu: Bir İktisadi Politikalar Kurulu kuralım. Bu kurulu enstitümüzün, Cumhuriyet Enstitüsünün içinde oluşturalım. Sürekli çalışan bir kurul olsun. Bugün kısaca değindiğimiz konuları, her gün yaşanan olaylar çerçevesinde irdelesin. Gündemini ve sonuçlarını açıkça ortaya koysun.

Kurulda mutlaka akademisyenler olsun; işin akademik tarafında bize destek olsunlar. İş insanları olsun; pratik hayatta gördüklerini aktarsınlar. Sendikacılar olsun; çünkü bu işin emek bacağı sendikasız olmaz. Ekonomi gazetecilerini de çok önemsiyorum; onlar toplumu yakından izleyen insanlar. Bu grup birlikte çalışsın. Değişimin işlere ve gelirlere etkisini incelesin. Vergiyi, çalışanın payını, kamu kaynağının kullanımını somut politikalar halinde değerlendirsin. Önerdiği yolun topluma ne getireceğini de ortaya koysun.

Slayt 24 / 25

Kurul araştırmalı, öneri geliştirmeli

Kurul, sonuçları da izlesin. İşçi ücretiyle ne alabiliyor? Emekli ay sonunu getirebiliyor mu? Çocuk nitelikli eğitime ulaşabiliyor mu? Politikanın karşılığını insanların hayatında arayalım.

Kurulun çalışmasını da düzenli olarak kamuoyuyla paylaşalım. Toplum, ne önerildiğini ve hangi sonucun beklendiğini görebilsin... Sürekli çalışmaktan kastım budur.

Slayt 25 / 25

İktisadi politikalar kurulu sürekli çalışsın

Değerli arkadaşlar, iktisadı insanın gereksinmelerinden başlayarak konuştuk. Son iki yüz yılın kısa tarihine baktık. Fabrikalarla, montaj hatlarıyla, bilgisayarlarla ve internetle değişen dünyayı gördük. Bu değişimin üretime ve işlere ne getirdiğini ele aldık. Sonra gelirin kime gittiğine, bölüşüme geldik.

Tekrarlamak istiyorum, benim siyasi tercihim açık: İşçinin, emekçinin, emeklinin daha iyi yaşaması için politikalar üretilmesini öneriyorum. Üretimdeki kazancın, onu yaratan insanın sofrasına ulaşmasını istiyorum. Vergiyi de kamu kaynağını da çalışanın yönetime katılmasını da bu amaçla düşünmeliyiz!

Kapanış önerim bu yüzden İktisadi Politikalar Kurulu'dur. Kurul değişen dünyayı izlesin, iktisat politikaları üzerinde sürekli çalışsın, emekten yana somut yollar geliştirsin. Bugünkü konuşmayı böyle bir çalışmanın başlangıcı olarak addediyorum. Cumhuriyet Enstitüsünde bu işi hep birlikte sürdürelim.

Beni dinlediğiniz ve bana bu olanağı tanıdığınız için hepinize teşekkür ederim.